

Expresii „colorate”. Similitudini franco-române în alb-negru

*Lect. univ. dr. Laurențiu Bălă
Universitatea din Craiova,
Departamentul de Limbi Străine Aplicate*

Rezumat

Comunicarea noastră își propune să sublinieze o anume manieră de a decupa în mod asemănător realitatea, sau chiar o stereotipie existentă la nivelul limbilor franceză și română, cu aplicare pe un corpus non exhaustiv constituit din expresii sau sintagme ce conțin nume de culori. Limitarea numărului maxim de pagini ne determină să ne oprim doar asupra a două culori, alb și negru. Astfel, în franceză întâlnim sintagma ‘arme blanche’, ce are ca echivalent în română ‘armă albă’ (cuțit), sau col blanc ‘guler alb’, în română, denumind aceeași realitate, ‘funcționar (lucrător) de birou’, ‘marché noir’ (‘piață neagră’, în română, adică ‘zonă economico-financiară a tranzacțiilor și operațiunilor ilicite’) etc. Evident, în fiecare din cele două limbi există și expresii idiomatice care, traduse dintr-o limbă în cealaltă, sunt lipsite de sens...

Cuvinte cheie

culori, stereotipie, franceză, română, expresii, alb, negru

Percepția culorilor este diferită la oameni și animale. Printre acestea din urmă există unele care sunt „tetracromate” (au patru tipuri de receptori ai culorilor, cum este cazul unor specii de păianjeni, al celor mai multe păsări, reptile, marsupialele, precum și al unor specii de pești), în schimb cei mai mulți oamenilor sunt „tricromați” (adică posedă trei tipuri de astfel de receptori, dar excepții există și printre oameni, căci femeile, având vederea periferică mai extinsă, au șanse mai multe să fie tetracromate!) Oricum, faptul că majoritatea oamenilor percepe culorile mediului înconjurător face ca expresiile, sintagmele, locuțiunile în alcătuirea cărora intră nume de culori să fie extrem de numeroase în orice limbă.

Existența unui număr destul de mare de expresii „colorate” comune în mai multe limbi poate avea, după părerea noastră, pe lângă explicația pur anatomică de care am vorbit mai sus, și altele:

a) una lingvistică, cea a calcului (destul de greu de stabilit în multe cazuri cine pe cine a calchiat, căci nu toate expresiile au o origine cunoscută, așa cum se întâmplă, de exemplu, cu „guler alb”!);

b) una ce ține de o anume manieră comună de a percepe realitatea (de exemplu fr. *voir rouge*, it. *vedere rosso* și rom. *a vedea roșu* „a se enerva”, căci atunci când cineva „vede roșu” înseamnă că este cuprins de mânie, sângele îi colorează fața, devine violent verbal sau chiar fizic!);

c) și, în sfârșit, o alta legată de simbolistica unei culori, o simbolistică dacă nu universală, măcar manifestându-se în mentalul unei civilizații anume: pentru occidentali, culoarea neagră este asociată „doliului”, „tristeții”, „disperării”, „fricii”, „nefastului”, „răului”, în general. Astfel, este ușor de înțeles de ce o expresia franceză *avoir des idées/des pensées noires* există atât în italiană (*avere pensieri neri*), în spaniolă (*tener pensamientos oscuros*), dar și în română (*a avea idei/gânduri negre*), cu sensul „a fi abătut, demoralizat”!

Vom face în continuare o trecere în revistă care, departe de a fi exhaustivă, demonstrează, după părerea noastră, justetea afirmațiilor de mai sus. Așa cum am menționat deja, ne vom opri doar la două culori, *alb* și *negru*, căci spațiul destinat acestui articol nu ne permite să abordăm și expresiile al căror nucleu este constituit de alte culori.

blanc / „alb” – Vorbind despre *alb*, Michel Pastoureaux, ilustru istoric și antropolog francez, poate cel mai mare specialist, pe plan mondial, în ceea ce s-ar putea numi o simbolistică a culorilor, spunea că „această culoare este fără îndoială cea mai veche, cea mai fidelă, cea care poartă dintotdeauna simbolurile cele mai puternice, cele mai universale, și care ne vorbește despre esențial: viața, moartea, și poate de asemenea [...] puțin despre inocența noastră pierdută.” [1]

Iată cele mai des întâlnite expresii comune celor două limbi, în care această culoare apare:

arme blanche: „armă albă” „armă cu lamă de oțel (ex. cuțit, baionetă etc.)”, în opoziție cu „arma de foc”: „Craiova: patru țigani cercetați pentru distrugere și port ilegal de *armă albă*.” (*blog.nouadreaapta.org*).

col blanc: „guler alb” „funcționar (lucrător de birou)”. Sociologul american C.W. Mills este cel care a consacrat această sintagmă (în engl. “white collar worker”), în opoziție cu ‘blue collar worker’ (în rom. „guler albastru”, adică „muncitor manual necalificat, semicalificat sau calificat”, ca și în franceză, unde există sintagma *col bleu*, având același sens): „Plecarea *gulerelor albe* din România va avea efecte dezastruoase pe termen lung, dat fiind faptul că această categorie socio-profesională are tendința să se stabilizeze în țări cu nivel de dezvoltare ridicat.” (Chișu, 2009)

(*histoire*) *cousue de fil blanc*: „cusută cu ață albă” „se spune despre ceva care este evident fals, neadevărat”: „O poveste ce pare *cusuta cu ata alba* ne spune despre un nou iPhone, fie varianta HD, fie a patra generatie a celebrului gadget. Aparent, un prototip al viitorului telefon ar fi fost „uitat” într-un bar de un angajat Apple!” (flashgsm.ro)[2]

magie blanche: „magie albă” „care nu recurge la spirite rele”. Este o sintagmă foarte des întâlnită în presa românească de astăzi, mai ales la rubricile de „Mică publicitate”, datorită proliferării uimitoare, pentru secolul XXI, atât a celor care o practică, dar mai ales a celor care apelează la... serviciile acestora!: „Tamaduitoarea Mihaela, detinatoarea tainelor *Magiei Albe* in colaborare cu Biserica, va elibereaza de farmece blesteme, dezleaga cununii, aduce persoana iubita...” (realvirtual.ro)

vers blancs (en poésie): „versuri albe” „versuri fără rimă”: „Robert Frost este gagistrul care o zas ca a scrie poezie în *versuri albe* este ca si cum ai juca tenis cu fileul la pamant.” (alsosprachzamolxis.com)

de la blanche: Înseamnă în franceză ‘heroină’, în timp ce în română, substantivul feminin articulat „alba” înseamnă, în limbaj popular, „ziua, zorile, aurora”, sau „iarna”: „Când se întoarse la frații săi, începuse a intra *alba* în sat. – Sculați, fraților, le zise el, că iată ne-a luat ziua de pe urmă.” (Ispirescu, 1998: 299)

en blanc: „în alb”. Apare în expresii ca „a semna în alb” „a iscăli un document înainte de a fi completat; (fig.) a acorda cuiva încredere deplină” sau „cec în alb” „cec semnat și înmănat altcuiva fără a se consemna suma care poate fi retrasă”: „Ieri, antrenorul Politehnicii *a semnat* in cadrul unei conferinte de presa la care a participat primarul Gheorghe Nichita si presedintele clubului, Sorin Boca, un contract pe doua sezoane *in alb*!” (ziaruldeiasi.ro)

être blanc comme un cachet d'aspirine: lit. „a fi alb ca o cașetă de aspirină”, având sensul „a nu fi bronzat deloc” are ca echivalent în română expresia *a fi alb ca brânza*, o dovadă a importanței realității specifice, în unele cazuri, care dictează în mentalul colectiv comparația potrivită (francezii, având sute de feluri de brânză, de toate... culorile, nu puteau folosi *brânza* ca termen de comparație cu o persoană (vădit) nebronzată, în timp ce la noi, în marea majoritate a cazurilor, acest produs lactat este de un alb imaculat!): „Un irlandez *alb ca branza* a rupt masa cu John Cena si e noul campion WWE.” (220.ro)

être blanc comme un linge: lit. „a fi alb ca o rufă”, trad. echiv. „a fi palid; a fi livid de frică”. Un alt exemplu, în sensul celui anterior, căci pentru români, *varul* reprezintă termenul de comparație pentru fața unei persoane cuprinse de frică: „Curgeau sudori de sânge pe chipu-i *alb ca varul*” (V. Voiculescu, *În grădina*

Ghetsemani) sau, poate mai clar: „Pe Autostrada Bucuresti Pitesti aveam contractii deja la 5 minute...sotul era *alb ca varul*, si speriat ca voi naste in masina.” (mami.ro)

nuit blanche: ‘noapte albă’ „noapte petrecută fără a dormi”: „Chiar daca te-ai certat cu cineva drag, daca ai probleme cu scoala sau daca ai fost la o petrecere, urmele unei *nopti albe* se vor vedea dimineata si nu sunt foarte placute la vedere.” (femina.rol.ro)

poisson / viande / pain / vin / raisin... blanc: „pește / carne / pâine / vin / strugure... alb/ă” „lucru clar, prin opoziție cu cel de același fel care este de o altă culoare” (de exemplu, *strugure negru*, *carne roșie*, *vin roșu/negru*). Exemple sunt nenumărate...

hisser le drapeau blanc: „a înălța steagul / drapelul alb” „a se preda, a capitula”, *albul* fiind simbolul păcii, al dorinței de a înceta un conflict, fie din dorința reală de a-l înlocui prin pace, fie din imposibilitatea de a-l continua: „Irlanda ridica steagul alb in fata atacului cu bani al UE si FMI” (news.click.md)

Evident, exemplele cu expresii conținând culoarea *alb* pot continua, dar credem că acestea au fost suficiente pentru a susține afirmațiile noastre de la începutul acestui articol.

noir/„negru” – Despre această culoare, același Pastoureau, asociind-o cu *albul*, spunea pe bună dreptate: „împreună cu albul, complicele său, negrul ne-a construit un imaginar aparte, o reprezentare a lumii vehiculată prin fotografie și cinema, uneori mai veridică decât cea descrisă prin culori. Universul în negru și alb, pe care îl credeam expediat în trecut, este tot aici, profund ancorat în visele noastre și poate în maniera noastră de a gândi.”[3]

Vom începe incursiunea noastră în lumea expresiilor având ca nucleu această culoare, printr-una foarte des întâlnită, și anume:

l’or noir: „aurul negru » „petrolul”. Expresie născută din asocierea între valoarea intrinsecă a acestei hidrocarburi (ba uneori am putea spune că este mai valoroasă chiar decât aurul, căci variațiile prețului unui baril de petrol pe plan mondial au consecințe imediate în viața cotidiană a oamenilor!) și culoarea sa naturală: „Cu aproape 140 de ani in urma, locuitorii statului american Pennsylvania au inceput sa foreze in cautarea petrolului. Acesta a fost inceputul unei epoci, inasa a fost nevoie de inca 100 de ani pana cand *aurul negru* a devenit regele combustibililor.” (constructiv.ro)

Spuneam mai sus că sintagma *aurul negru*, pentru a denumi *petrolul*, este foarte întâlnită, iar una din consecințele acestei hiperutilizări este extinderea sa la o

întreagă paletă de produse, mai mult sau mai puțin naturale, care au în comun cu ea (eventuala) valoare și, cu siguranță, culoarea!

Astfel, o întâlnim folosită în legătură cu anumite plante: „Plante uitate NEGRILICA (*Nigella sativa*), *aurul negru* al fitoterapiei” (lumeasatului.ro), sau: „Ceea ce vă propunem reprezintă o investiție adevărată: aceea de a deveni și voi cultivatori de trufe; să cultivați *aurul negru*, așa cum mai este supranumit acest tubercul pentru rentabilitatea sa grație cererii foarte ridicate la nivel mondial.” (ziarulunirea.ro). Alteori, produsul astfel... gratulat este de origine animală: „Caviarul, *aurul negru* al acvaculturii” (revista-ferma.ro), sau chiar nu are legătură nici cu lumea plantelor, nici cu cea a animalelor: „Fără mare succes timp de 400 de ani, crema de pantofi a fost numită de australieni „celălalt *aur negru*”, după petrol.” (evz.ro). În sfârșit, resturile vegetale și animale pot avea și ele... valoarea lor: „Compostul, *aurul negru* al gradinarilor” (gradinamea.ro)...

peindre une situation en noir: „a descrie/a vedea o situație în negru” „a fi exagerat de pesimist cu privire la situația respectivă”. O altă expresie care ține de simbolistica occidentală a acestei culori: „Acum, ca "expirat", d-l Buzura e necajit si vede situatia foarte in negru” (berile-de-aur.blogspot.com)

voir tout en noir: „a vedea totul în negru» „a fi foarte pesimist, trist, melancolic”. Aceeași situație ca mai sus: „Suntem niște proști care vedem totul în negru când de fapt pe aici pe la noi curge miera pe strada...” (contrasens.com)

noir sur blanc: „negru pe alb” „în scris; în mod sigur, clar, neîndoios”. Expresie ce pornește de la aspectul foarte limpede, de netăgăduit, al unui înscris cu cerneală neagră, pe fond alb. Claritatea și ușurința lecturii unui astfel de text au stat și la baza adoptării eInk-ului (a „cernelii electronice”) folosită în cazul eReader-elor sau, mai nou, al tabletelor electronice, care afișează pe fondul alb strălucitor al ecranului, negrul cernelii din cărțile clasice, pe hârtie. De aici, și sensul figurat pe care expresia l-a căpătat de-a lungul timpului, de „clar, sigur, neîndoios”: „Vadim va apare la OTV cu un maldar de documente de dovedesc *negru pe alb* ca la firma ce a initiat campania este actionar in proportie de 90% omul de afaceri evreu Rabbi Strumpf, apropiat PSD.” (cafeneaua.com)

marché noir: „piața neagră” „zonă economico-financiară a tranzacțiilor și operațiunilor ilicite”. Iarăși avem de-a face cu simbolistica acestei culori, referitoare, de această dată, la opoziția dintre *alb* (în sensul de „deschis”, „luminos”, „pe față”, „la lumina zilei”, prin urmare „licit”) și *negru* (cu sensul de „închis”, „întunecat”, „ascuns”, „în/pe întuneric”, deci „ilicit”): „Scumpirea țiğărilor face să duduie *pieța neagră*.” (adevarul.ro)

travailler au noir: „a munci la negru” „a munci fără a fi declarat din punct de vedere fiscal”. Aceeași idee de „ilicit”, „ilegal” este prezentă și în cazul acestei expresii: „În Vaslui *se muncește la negru*, pe rupele!” (presaonline.com).

În legătură cu existența celor două construcții anterioare în limba franceză, Claude Duneton citează spusele unui profesor conform cărora „în germană elementul de compunere *schwarz* [„negru”, în germană, nota noastră, LB] intră în compuse ca *Schwarzarbeit*, muncă la negru [...]; *Schwarzmarpreis*, preț pe piața neagră, [...]. Acest sens al lui *schwarz* a cunoscut o răspândire deosebită în perioada restricțiilor datorate războiului din 1914-1918 [...]”. [4]

humour noir: „umor negru” „umor bazat pe boală, moarte”. Este vorba despre un tip de umor practicat în majoritatea culturilor, bazat pe trimiteri la zona macabrelui, cu dese referiri la moarte, sau la orice are legătura cu aceasta, dar nu numai, așa cum se observă și din exemplul următor: „Acest recurs la cinism și *umor negru* este comportamentul tipic al stăpânului pe deplin satisfăcut de îndeplinirea misiunii pe care și-a propus-o.” (romanalibera.ro)

magie noire: „magie neagră” „magie care recurge la spiritele rele, utilizată pentru a face rău (în opoziție cu *magia albă*)”. Am mai vorbit despre *magie*, despre cea *albă*, așa încât credem că exemplul care urmează este mai mult decât elocvent și suficient: „Vrăjitoarele contraatacă: "Popoviciu va fi lovit de *magia neagră*!”” (libertatea.ro)

marée noire „maree neagră” 1. „întindere de hidrocarburi provenind de la un petrolier, plutind în derivă la suprafața mării, și care eșuează pe coaste”: „*Mareea neagra* din Golful Mexic a imbolnavit cel puțin 85 de persoane în Louisiana și Alabama” (hotnews.ro); 2. (fig.) „fenomen dificil de controlat”: „Exceptiile sunt calcate în picioare, eliminate de *mareea neagra* din sistemul care n-are chef să mai fie deranjat nici macar de elementarul bun-simt. (romanalibera.ro).

trou noir „gaură neagră” „astru care s-a prăbușit asupra sa însuși, dezvoltând o forță gravitațională atât de mare încât înghite tot, inclusiv lumina”: „Sistemul Solar ar putea fi înghitit de cea mai mare *gaură neagra* descoperită până acum” (agentia.org)

avoir des idées noires: „a avea idei negre” „a fi abătut, demoralizat”. Am mai vorbit de simbolistica *negrului*, evidentă și în cazul acestei expresii: „Și de ce *aș avea idei negre*, aș fi nebun! când am aci în buzunarul jilecii mele leacul pentru a face să înceteze situația mea nesuferită de până acum...” (I.L. Caragiale, *O soacră*)

être sur la liste noire de quelqu'un: „a fi pe lista neagră” „1. a face parte dintre dușmanii cuiva; indezirabil. 2. care urmează a fi suprimat; vizat spre a fi

asasinat”. Din nou avem de-a face cu opoziția dintre ceea ce este *alb*, deci făcut „pe față”, „deschis”, și ceea ce este „ascuns”, „în secret”: „Remaniere guvernamentală: sunt patru miniștri pe *lista neagră*” (financiarul.com), sau, pentru sensul al doilea: „Trei adolescenți din Columbia au fost executați în stil mafiot după ce numele lor a apărut pe o „*listă neagră*” de pe Facebook.” (cancan.ro)

dire tantôt blanc, tantôt noir: „[a spune că] ba e albă, ba e neagră” „se zice despre spusele cuiva care se contrazice”. Expresie care se bazează pe contrastul evident dintre *alb* și *negru*, pentru a caracteriza lipsa de fermitate a opiniilor cuiva: „Ca așa o tot putem tine *ba ca-i albă, ba ca-i neagră*... un argument, ceva?” (avocatnet.ro)

Ca și expresiile cu culoarea *alb*, și cele cu *negru* ar mai fi putut continua, căci numărul expresiilor ce conțin aceste nume de culori este destul de mare, nu numai în limba română, dar și în limba franceză sau în alte limbi. Evident, și alte culori figurează în expresii, sintagme și locuțiuni, ponderea fiecăreia în ansamblul construcțiilor de acest fel depinzând de cât de agreată este culoarea respectivă de către vorbitorii acelei limbi sau de simbolurile care-i sunt asociate.

BIBLIOGRAFIE

1. Chișu, Viorica Ana: *Noul val de emigranți români poartă gulere albe*, Capital, 25 mai 2009
2. Duneton, Claude: *La Puce à l'oreille. Anthologie des expressions populaires avec leur origine*, Nouvelle édition revue et augmentée, Paris, Le Livre de poche
3. Ispirescu, Petre: *Legende sau Basmele românilor*, Chișinău, Litera, 1998
4. Pastoureau, Michel: Dominique Simonnet, *Le petit livre des couleurs*, Paris, Éditions du Panama, Coll. Points Histoire, 2005
5. Sider, Dora: „Most wanted: Infracatorii cu gulere albe din Brăila dublează numărul țepelor”, *Adevărul de seară*, 8 septembrie 2010
6. „Epoca gulerelor albastre”, *Business Magazin*, 6 octombrie 2009

Note

- [1] Michel Pastoureau, Dominique Simonnet, *Le petit livre des couleurs*, Paris, Éditions du Panama, Coll. Points Histoire, 2005, p. 45 (traducerea noastră, LB).
- [2] Am respectat grafia exemplurilor de la sursă, corectând în mod tacit doar erorile care ar fi impietat asupra înțelegerii sensului.
- [3] Michel Pastoureau, Dominique Simonnet, *op.cit.*, p. 93.
- [4] Claude Duneton, *La Puce à l'oreille. Anthologie des expressions populaires avec leur origine*, Nouvelle édition revue et augmentée, Paris: Le Livre de poche, p. 291.